

естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні); є) мета-предметних (загально-навчальні): інформаційно-пізнавальних (здатність до пошуку та оперування інформацією) компетентностей; саморегуляції (уміння організувати та контролювати власну діяльність, здатність до самореалізації і самовдосконалення).

Зрозуміло, що перераховані компетентності набуваються протягом усіх етапів навчання в школі, але в початковій ланці мистецької освіти закладаються основи всіх груп. Тому використання різних форм театральної діяльності має допомогти учням оволодіти знаннями в галузі мистецтва, а при педагогічно доцільній організації має стати дійовим чинником формування естетичної культури дітей, набуття різноманітних знань, умінь, навичок.

Література

1. Барановська І.Г. Театр ляльок в початковій школі: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2015. 170 с.
2. Масол Л.М. Методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво»
3. Мамонтов Я.А. Сучасні проблеми педагогічної творчості. Ч.1. Педагог як митець. Х.:Держ. вид. Укр. 1922. С.56-60.
4. Розенштейн М. Театральне мистецтво у педагогічній практиці / М. Розенштейн. *Шлях освіти*. 1924. № 1 – 12. С. 103-125.
5. Розенштейн М. Театральна робота в школі / М.Розенштейн // *Художнє виховання в школі: зб. методичних матеріалів*. Х.: ДВУ, 1930. С.83-108.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти т. – К., 1977. Т.3. С. 176-188.
7. Творчий розвиток молодших школярів засобами театральної діяльності / Барановська І.Г. // *Zbiór raportów naukowych. «Perspektywy rozwoju badan naukowych w 21 wieku»*. (27.02.2013 – 28. 02.2013) – Szczecin: Wydawca: Sp. z o. o. «Diamond trading tour», 2013. – С. 5 – 9.
8. Турчин Т. М. Початкова музична освіта: проблеми модернізації : Монографія. Чернівці : ПАТ "ПВК "Десна", 2013. 368 с.
9. Шевчук Т.О. Формування емоційно-почуттєвої сфери молодих школярів у художньоігровій діяльності: автореф. дис. ... к. п. н.: 13.00.07 – теорія і методика виховання / Т.О. Шевчук; Ін-т проблем виховання. К., 2000. 21 с.

УДК 373.3.016:331

А. Гульчак,

здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

A. Hulchak,

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF LABOR EDUCATION

Анотація. У статті проаналізовано результати науково-дослідної роботи вчених у галузі педагогіки, дидактики, методики викладання трудового навчання, психології дитячої художньої творчості. На основі наукових досліджень виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі трудового навчання.

Abstract. The article analyzes the results of research work of scientists in the field of pedagogy, didactics, methods of teaching labor education, psychology of children's art. On the basis of scientific researches the pedagogical conditions of development of cognitive activity of junior schoolboys in the course of labor training are allocated and substantiated.

Ключові слова: розвиток, пізнавальна активність, молодший школяр, трудове навчання.

Key words: development, cognitive activity, junior schoolboy, labor education.

Постановка проблеми. Освітній процес є багатофункціональним чинником, який виконує цілий комплекс функцій. Він передбачає формування новоутворень в структурі індивідуальності. Одним з них можна розглядати пізнавальну активність як результат процесу соціалізації особистості і в той же час умова соціалізації. Таким чином, кожна функція освітнього процесу в тій чи іншій мірі включає аспект пізнавальної активності передбачає її розвиток. У процесі трудового навчання учитель має враховувати, що найістотнішими ознаками пізнавальної активності є: по-перше, позитивне ставлення молодших школярів до змісту засвоюваного матеріалу і до процесу пізнавальної діяльності; по-друге, виконання дітьми ряду послідовних і взаємопов'язаних пізнавальних дій, спрямованих на досягнення певного пізнавального результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку пізнавальної активності дітей досліджували В. Сухомлинський, Л. Аристова, Т. Шамова, Г. Щукіна, В. Лозова, Ш. Амонашвілі та інші. У сучасних дослідженнях О. Савченко, В. Киричука, С. Огірка, Н. Пастернак, А. Каніщенко та інших висвітлено шляхи розвитку пізнавальної активності учнів.

Метою статті є виокремлення та обґрунтування педагогічних умов розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі трудового навчання.

Виклад основного матеріалу. Одне з головних завдань наукового дослідження полягало в обґрунтуванні педагогічних умов, необхідних для успішного формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі трудового навчання. З цією метою нами були проаналізовані результати науково-дослідної роботи вчених у галузі педагогіки, дидактики, методики викладання трудового навчання, психології дитячої художньої творчості тощо. На підставі теоретичного аналізу прийшли до висновку, що до числа педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій молодших школярів можна віднести:

- готовність учителів до розвитку пізнавальної активності молодших школярів в процесі трудового навчання;
- забезпечення на уроках трудового навчання емоційно-ціннісного компонента у процесі предметно-перетворювальної діяльності;
- підсилення мотиваційної складової на уроках трудового навчання шляхом забезпечення емоційного комфорту.

Готовність учителів до розвитку пізнавальної активності молодших школярів в процесі трудового навчання. Виділення цієї дидактичної умови є не випадковим, адже від того, наскільки глибоко й правильно буде розуміти вчитель мету, завдання, основні напрями, форми й методи навчальної роботи на уроці, буде залежати ефективність, послідовність організації та використання потенційних можливостей навчальних занять з трудового навчання. На жаль, у педагогічній літературі це питання ще недостатньо висвітлено, що призводить до невизначеності, а часом і непослідовності дій учителів в процесі розвитку пізнавальної активності дітей на уроках трудового навчання. Саме тому ми вважали необхідним більш глибоко розкрити сутність зазначеної педагогічної умови.

Дійсно, вчитель має бути підготовленим до розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Як зазначено у педагогічній літературі, від цього залежить вибір окремих форм роботи, методів викладання навчального матеріалу, створення позитивної емоційної атмосфери на уроці, яка б спонукала дітей до активності. На думку О.Рудницької, О.Савченко, учитель покликаний забезпечувати необхідну мотивацію творчої діяльності учнів, сприяти виявленню творчої активності дітей на уроці. Без постійних, цілеспрямованих і наполегливих зусиль з боку педагога неможливе особистісно орієнтоване спілкування, збагачення змісту занять трудового навчання емоційно-

оцінним матеріалом, залучення молодших школярів до самоаналізу результатів предметно-перетворювальної діяльності [45, с. 154].

Важливим є вміння вчителя щодо навчання учнів спостерігати за проявами прекрасного в навколишньому середовищі, спиратися на попередній досвід емоційно-оцінного сприймання окремих предметів і явищ. Учитель повинен бути готовим до навчального діалогу з учнями, спілкування з ними, заснованому на довірі, взаємоповазі та розумінні їх духовних потреб, творчих планів та художньо-ціннісних інтересів. Перед учителем постають особливо вагомими вимоги щодо духовного розвитку, формування професійної культури та педагогічної майстерності [40].

Зазначені вище положення характеризують загальні вимоги до вчителів сучасної школи. Водночас постає питання щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках трудового навчання. Здійснений нами науково-теоретичний пошук дозволив виділити три складових компоненти готовності вчителя до розвитку пізнавальної активності школярів на уроках трудового навчання: розуміння вчителем сутності емоційно-оцінної складової на уроках трудового навчання; усвідомлення вчителем мети та глибини завдань розвитку пізнавальної активності учнів на уроках трудового навчання; визначення вчителем змісту, етапів та засобів розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках трудового навчання [35].

Уроки трудового навчання мають широкі можливості щодо розвитку пізнавальної активності молодшого школяра, який забезпечується наступними шляхами: послідовне залучення дітей до світу прекрасного в навколишньому середовищі; розвитку творчих сил і здібностей, пов'язаних зі сприйманням, осмисленням і творенням прекрасного в повсякденному житті й мистецтві; надання дітям необхідної педагогічної допомоги на основі взаєморозуміння та співпраці в аксіологічному освоєнні навколишньої дійсності.

Здійснений нами теоретичний аналіз дозволяє зазначити, що готовність вчителя до розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках трудового навчання може бути забезпечена, передусім, шляхом усвідомлення ним сутності когнітивного підходу як особливого виду навчальної діяльності, основу якої визначає естетично-оцінне ставлення до навколишньої дійсності.

Немає сумнівів у тому, що наявність у вчителя необхідних понять та уявлень про когнітивний підхід на уроках трудового навчання є лише першим кроком у дидактичному забезпеченні цього процесу. Ефективність його організаційно-педагогічного впливу залежатиме й від того, наскільки вірно буде визначена мета та основні завдання на уроках трудового навчання.

Забезпечення на уроках трудового навчання емоційно-ціннісного компоненту у процесі предметно-перетворювальної діяльності. Як підтверджує досвід педагогічних спостережень за художньою творчістю дітей, вона має динамічний характер і спирається як на почуття, так і на знання, в яких знаходять своє відображення окремі вияви естетичного ставлення до оточуючої дійсності [51, с.63].

Окремі дослідники схильні вважати змістом предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів лише те, що наближає їх до адекватного відтворення об'єктів художньо-естетичного сприймання. Інші організатори дитячої художньої творчості переконані в тому, що змістову основу дитячої творчості мають визначати власне ті почуття, переживання, емоційно-естетичний стан учнів, який можна передати лише поза реалістичним творенням.

Зміст предметно-перетворювальної діяльності охоплює в собі різні аспекти, що характеризують виникнення, розвиток і втілення художньо-естетичних ідей, задуму, образу тощо. У молодшому шкільному віці творча робота за своїм змістом не може носити спрощений характер і зводитися лише до копіювання чи абстрагованої передачі чуттєво-емоційного стану. У ній мають місце чимало інших аспектів, що засвідчують багатство естетично-ціннісного ставлення дітей до дійсності та способів його передачі в художньому матеріалі [47, с.32].

Зміст предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання націлений на розв'язання кількох завдань: набуття учнями естетичних вражень, що спонукають до оціночних суджень; здійснення учнями естетичного пошуку в процесі творчої роботи; визначення учнями художньо-естетичного задуму творчої роботи; вибір учнями художньо-виражальних засобів творчої роботи; відображення учнями художньо-естетичної ідеї творчої роботи; естетична оцінка учнями результатів творчої роботи; творча активність.

Відчуття прекрасного, емоційно-чуттєвий відгук на сприйняте в навколишній дійсності, співпереживання, емоційний стан захоплення красою – усе це повинно стати першоосновою розвитку пізнавальної активності дітей, спонукати їх до виявлення бажання бути причетними до світу краси, гармонії, виразності тощо. Слід зазначити, що зміст творчої роботи молодших школярів на уроках трудового навчання може бути збагачений завдяки здійсненню ними естетичного пошуку, тобто виявлення спостережливості, уваги до тих елементів виразності, лінії, гармонії та ритму, які мають місце в повсякденному житті, предметах побуту, взаєминах між людьми, творах різних видів мистецтва. По суті естетичний пошук дітей є своєрідною мандрівкою у світі краси, гармонії та виразності. Ці кроки молодших школярів є важливими для набуття необхідних емоційно-ціннісних вражень, розширення палітри відчуттів, понять, уявлень про красу оточуючої дійсності. Учителю важливо на уроках трудового навчання спонукати молодших школярів до естетичного пошуку, виявлень спостережливості, уваги, вибору із сприйнятого художнього матеріалу того, що найбільше приваблює, викликає інтерес та захоплення [40].

Важливим моментом у розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках трудового навчання є визначення художньо-естетичного задуму. Художньо-естетичний задум з'являється у дітей по-різному: на емоційно-чуттєвій основі, у результаті захоплення окремими виявами краси, під впливом естетичних оцінок і суджень. Спираючись на емоційну, інтелектуальну чи прагматичну основу свого естетичного ставлення до дійсності, молодші школярі прагнуть визначити те, що має стати головним, визначальним, вагомим у їх наступних кроках творчої самореалізації. Художньо-естетичний задум може бути представлений дітьми у вигляді актуалізованого почуття, думки, ідеї, набувати конкретного чи дещо абстрагованого характеру, відзначатися мозаїчністю чи конструктивністю пропонованих рішень відображення естетичного оточуючому середовищі. Вчителів важливо пам'ятати, що визначення власного художньо-естетичного задуму пов'язане з конкретними почуттями, думками, мріями, пізнавальною активністю та інтересами молодших школярів [41].

У забезпеченні необхідного змісту предметно-перетворювальної діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання важливе місце займає естетична оцінка учнями результатів власної художньої творчості. Немає сумніву в тому, що оцінка діяльності учнів супроводжує усі етапи творчого процесу, дозволяє робити свідомий вибір, визначати головне й другорядне тощо. Але її функція набуває особливого значення по закінченні роботи і стає предметом порівняння того, що було задумано на початку творчого пошуку, і того, що є після його завершення. Діти з особливим хвилюванням очікують того часу, коли їм доведеться самостійно чи в діалозі з учителем оцінювати творчі здобутки й визначати наступні кроки творчого характеру.

Підсилення мотиваційної складової на уроках трудового навчання шляхом забезпечення емоційного комфорту. Аналіз актуального стану розвитку творчої активності в процесі художньої праці свідчить, що в цілому діти проявляють досить низький рівень оригінальності, самостійності та ініціативи. Незрілість мотиваційної сфери дитини, відсутність установки на активну діяльність не тільки веде до поверхневого, фрагментарного засвоєння матеріалу, але і в більшості випадків стає причиною недбалого, байдужого ставлення до виконання запропонованого завдання, невміння виконати його якісно.

Якщо дошкільник бачить перспективу практичної діяльності, активізується його мислення, пам'ять, уява, порушується допитливість у вигляді прагнення дізнатися якомога більше нової пізнавальної інформації, цікавих фактів. Отже, розвиваючи творчу активність, необхідно, перш за все, визначити для дитини у чому полягає мета і мотиви її діяльності. Дитині важливо знати, навіщо вона робить той або інший виріб, композицію тощо.

У нашому дослідженні ми виходили з того, що творча праця повинна бути позитивно мотивованою, не нести в собі негативних емоцій і хвилювань. Вона базується на внутрішній потребі дитини в діяльнісному пізнанні і творчому відображенні предметів і явищ навколишньої дійсності.

У ході творчої роботи необхідно спрямовувати роботу дитина так, щоб вона навчалася самостійно визначати тему майбутньої роботи, бачити проблему і знаходити оригінальні, неповторні шляхи її вирішення, застосовувати отримані раніше знання в нових нестандартних ситуаціях, діяти відповідно до свого індивідуального стилю тощо. При цьому система виконання творчих завдань має

опиратись на внутрішню пізнавальну спрямованість особистості дитини; учні мають отримувати установку на самостійну творчість, внесення індивідуальних елементів у виріб, виражаючи власні ідеї, створюючи художній образ та передавати емоційне ставлення до нього.

Важливим мотивом до прояву дитячої самобутності в процесі трудового навчання є атмосфера взаємоповаги, відкритості і дружелюбності, тому роботу з молодшими школярами потрібно будувати у вільній, невимушеній атмосфері. Бесіди з дітьми мають проводитись у формі активного діалогу, залучаючись до якого, кожна дитина з задоволенням відповідає на поставлені запитання, приводить історії з життя своєї родини, близьких людей. Разом з тим діти мають можливість задуматися про необхідність систематичної праці, усвідомити наскільки це важливо і непросто, тим самим створюється початкова установка на процес творчості, формується пізнавальна мотивація.

Важливим кроком є ознайомлення дітей з різноманітними джерелами самостійного, творчого отримання інформації. У ході обговорення педагог повинен надати можливість висловитися кожній дитині, залучити до розмови апатичних і малоактивних дітей, сприяючи тим самим розвитку їх мовної активності, вміння опонувати, вислуховувати друзів, не відволікатися.

Атмосфера креативної взаємодії під час уроків трудового навчання, виконання дітьми творчих завдань має заохочуватись проявами незалежності, неординарності, індивідуальності і рішучості. Кожну думку варто вислуховувати і з повагою ставилися до думки незалежно від її оригінальності, ексцентричності або навпаки наївності і простоти. Педагогічне керівництво дитячою творчістю, не допускає нав'язливих думок і розпоряджень, а передбачає непряме керування діяльністю молодших школярів у формі пропозицій, порад і заохочень.

Учитель, який вірить в силу і можливості, дитини, сприяє розвитку і зміцненню у неї бажання творити самостійно, імпровізувати, розповідати іншим дітям свою казку, вірш, розповідь. Якщо це вдається дитині, вона відчуває радість, із задоволенням включається в творчу роботу. Позитивна мотивація стає внутрішньою, креативною потребою дитини-школяра, що забезпечує готовність до тривалих трудових зусиль, до досягнення результатів праці, сприяє стійкому, «живому» інтересу до активної діяльності.

Висновки. Таким чином, саме через формування мотиваційної, емоційної, когнітивної, ціннісної складових пізнавальної активності в процесі трудового навчання забезпечується усвідомлене ставлення молодших школярів до практичної діяльності, задається установка на процес творчої праці.

Література

1. Бібік Н. М. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи: монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко – К.: Педагогічна думка, 2014. – 346 с.
2. Васильченко І. В. Організація системи соціального виховання учнів / І. В. Васильченко // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 2. – С. 27-30.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 980с.
4. Данилова Л. Розвивати пізнавальну активність учнів / Л. Данилова // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С.18-20.
5. Освітні технології: навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за ред. О. М. Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255 с.
6. Brovchak, L.S., Starovoit, L.V., & Likhitska, L.M. (2018). Pedagogical Conditions for Creative and Artistic Development of Children of Senior Preschool Age by Means of Art. *New Educational Review*, 52(2), 206-217
7. Старовойт Л.В. Аплікація як засіб всебічного та гармонійного розвитку дошкільників / Л.В. Старовойт// Zbiór raportów naukowych. „Pedagogika. Nauka wczoraj, dzis, jutro (30.05.2015 – 31.05.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. – P.9-11
8. Starovoit, L. V. (2015). *Khudozhnye konstruyuvannya z paperu ta kartonu [The artistic design of paper and paperboard]*. Vinnytsya: FOP Korzyn D. Ju., 168.